

శ్రీ నృసింహనఖస్తుతిః

- వ్యాఖ్యాత - డా॥ సూరం శ్రీనివాసులు

శ్లో॥ పాన్త్వస్మాన్పురుహూతవైరిబలవన్మాతఙ్గమాద్యద్ఘటా-
కుమ్భోచ్చాద్రివిపాటనాధికపటుప్రత్యేకవజ్రాయితాః ।
శ్రీమత్కణ్ఠీరవాస్యప్రతతసునఖరా దారితారాతిదూర-
ప్రధ్వస్తధ్వాన్తశాన్తప్రవితతమనసా భావితా భూరిభాగ్యైః ॥ 1

నర/నృసింహనఖస్తుతి శ్రీమదానందతీర్థాచార్యకృతి. వీరికే మాధవానందతీర్థ, శ్రీపాదమాధవాచార్య, శ్రీమదానందతీర్థభగవత్పాదాచార్య అని కూడా వ్యవహారం. ఈ స్తుతి రెండు శ్లోకాల సంపుటి. వాటిలో మొదటిది పై శ్లోకం.

ప్రతిపదార్థము : పురుహూత..... వజ్రాయితాః - పురుహూత = ఇంద్రునియొక్క (పురు ప్రభూతం హూతం యజ్ఞేషు ఆహ్వానం యస్య సః పురుహూతః, పురు భూయిష్ఠం హూయతే యజ్ఞేషు ఇతి పురుహూతః, హూ దానాదనయోః - అను ధాతువునుండి; పురు నామానమసురం హతవానితి వా అనగా యజ్ఞములందు ఎక్కువగా ఆహ్వానింపబడేవాడు, లేదా పురువను రాక్షసుని సంహరించినవాడు అని అర్థం); వైరి = శత్రువులనెడి, బలవత్ = శక్తిసంపన్నాలయిన, మాతంగ మాద్యత్ = మదపుటేనుగుల యొక్క, ఘటా = సమూహాలయొక్క, కుంభ = కుంభస్థలములనెడి, ఉచ్చ = ఎత్తయిన, అద్రి = పర్వతాలయొక్కవిపాటన = బ్రద్దలుచేయుట అను క్రియయందు; అధిక = మిగుల; పటు = సమర్థములయిన, ప్రత్యేక = విశిష్టమైన, వజ్రాయితాః = వజ్రాయుధమువలె ప్రవర్తించునవియు;

భూరిభాగ్యైః - భూరి = మిక్కిలిగా; భాగ్యైః = భాగ్యముగలవారిచే (భూరి భాగ్యం యేషాం తే = భూరిభాగ్యాః, మానవులకన్న దేవతల భాగ్యం విశిష్టమని మానవభావన కాబట్టి దేవతల నిక్కడ భూరిభాగ్యులని వ్యవహరిస్తున్నాడు కవి. కానీ ఇక్కడ నాకివృందైః అని పాఠాంతరముంది. నాకమంటే స్వర్గం. నాకం గలవారు నాకులు. నాకులయొక్క బృందం అనగా దేవతా సమూహం నాకివృంద మవుతుంది. వారిచేత అని తృతీయావిభక్త్యర్థం. నాకివృందైః అన్న పాఠమే సమంజసంగా కనిపిస్తుంది. భూరిబృందైః అన్న పాఠంలో అది విశేషణం మాత్రమే. విశేష్యం సంభావనీయం. సంభావన అందరికీ ఒకేరీతిగా కలగవలెనన్న నియమమేమీ ఉండదు. ఒకచో మానవులే భూరిభాగ్యులు కావచ్చు.)

దారితా.... మనసా - దారిత = చీల్చబడిన, అరాతి = శత్రువులు గలవై, దూర = దూరమునుండియే, ప్రధ్వస్త = నశింపజేయబడిన, ధ్వాంత = చీకటి గలవానిచే, శాంత = ప్రసన్నమునూ, ప్రవితత = విశాలమునూ చేయబడిన, మనసా = మనస్సుచే, భావితాః = పొందబడినవియు (భూప్రాప్తౌ ఆత్మనేపదీ చురాదిగణానికి సంబంధించిన ధాతువు, భావ్యతే స్మ ఇతి భావితం) అయిన;

శ్రీమత్క..... సునఖరాః – శ్రీమత్ = లక్ష్మీసంపన్నమైన, కణ్ఠీరవ + ఆస్య = నృసింహునియొక్క, ప్రతత = విశాలములైన, సునఖరాః = మంచి గోళ్ళు (గోరు అనే అర్థంలో నఖ పదం ప్రసిద్ధం. నఖరపదం కూడా దానికి పర్యాయమేకానీ విశిష్టార్థంతో, నఖమంటే సుఖము లేనిది అని అర్థం. శరీరానికి సుఖహేతువు స్పర్శకాబట్టి ఆ స్పర్శజ్ఞానం గోటికి లేదు కాబట్టి నఖ శబ్దం ఆ అర్థంలో ప్రయోగింపబడుతోంది. అయితే నఖరశబ్దానికి అర్థం నఖముగలది అని చెప్పాలి. అలా చెప్పాలంటే నఖ శబ్దానికి నఖంలోని భాగం అని అర్థం చెప్పాలి ముందుగా. ఆ నఖభాగాలు గలది కాబట్టి నఖరపదం నఖవాచకమవుతుంది. (చూ॥ గురుబాల ప్రబోధిక పుట 402 – "న విద్యతే ఖ మింద్రియం స్పర్శజ్ఞాపకమత్ర నఖః. అ.ప్న. స్పర్శ జ్ఞాపకమైన యింద్రియము దీనికి లేదు. నఖశబ్దః నఖైకదేశేఽపి. సోఽస్యాస్తీతి నఖరః. అ.ప్న. నఖ శబ్దము నఖైకదేశమందు వర్తించును. ఆ నఖైకదేశము గలది – నఖరము)

అస్మాన్ = మమ్ములను / మనలను (సంస్కృతభాషలో మనము అని వ్యవహరించటానికి వేరే పదముండదు మేము అన్నదానినే తెలియజేసే వయం శబ్దం తప్ప. కానీ తెలుగులో ఆ అవకాశముంది. 'భూయ ఉభయార్థవాచీ యః కశ్చిద్ భవతి నిత్య బహువచనాంత' అని ఆంధ్రవ్యాకర్తల వచనం. కాబట్టి ఉన్న పదాన్ని వినియోగించుకొని మనలను అని అర్థం చెప్పుకోవటమే అందంగా వుంటుంది). పాంతు = రక్షించు గాక. (పా రక్షణే ధాతువు మీద లోట్ ప్రథమ పురుషబహువచనరూపం)

తాత్పర్యము : లక్ష్మీసంపన్నుడైన నృసింహస్వామి నఖాలు శుభప్రదాలై మనలను కాపాడాలి. ఆ గోళ్ళు ఇంద్రశత్రువులనే మదపుటేనుగుల కుంభస్థలాలను బ్రద్దలు చేయటంలో వజ్రాయుధం వంటివి. శత్రువినాశనం ద్వారా చీకట్లు దూరమయినందువలన ప్రశాంత మనస్సుతో దేవతలచే సత్కరింపబడేవి, సంభావింపబడేవి ఆ గోళ్ళు.

విశేషాలు : ఈ శ్లోకాన్ని చూడగానే ఆనందవర్ధనుడు ధ్వన్యాలోకంలో ప్రార్థనాశ్లోకంగా రచించిన శ్లోకం గుర్తుకు వస్తుంది. అది –

శ్లో॥ స్వేచ్ఛాకేసరిణః స్వచ్ఛస్వచ్ఛాయాయాసితేన్దవః ।
త్రాయన్తాం వో మధురిపోః ప్రపన్నార్తిచ్ఛిదో నఖాః ॥

ఈ శ్లోకం అనుష్టుప్ఛందస్సులో వుంది. కానీ ప్రకృతిశ్లోకంలో ఛందస్సు విలక్షణంగా కనిపిస్తోంది.

మొదటి రెండు పాదాలు... పాన్త్వస్మాన్...... వజ్రాయితాః = శార్దూలవిక్రీడితమ్
చివరి రెండు పాదాలు... శ్రీమత్కం..... నాకివృందైః (భూరిభాగ్యైః) = స్రగ్ధరావృత్తమ్.
మ స జ స త త గ – ఇది శార్దూలవిక్రీడితలక్షణం.
మ ర భ న య య య – ఇది స్రగ్ధరావృత్తలక్షణం.

ఉపజాతుల (ఇంద్రవజ్రా – ఉపేంద్రవజ్రల కలయిక) లాగా శార్దూల, స్రగ్ధరావృత్తాల కలయిక నాకు తెలిసినంతలో సంస్కృతసాహిత్యంలో ఇతరత్ర కనిపించదు. నరసింహాల కలయిక నృసింహావతారం కాబట్టి ఛందస్సులో కూడా దాదాపు దగ్గరగా

కనిపించే రెండు వృత్తాలను కలపటం ఔచిత్యమహితం కావచ్చు. పొరపాటయితే ఏ ఒక్కపాదంలోనే జరగవచ్చును కానీ రెండు పాదాలలోనూ జరగకపోవచ్చు.

అవతారవైభవం :

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్ ।
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సమ్భవామి యుగే యుగే ॥ (భగవద్గీత 4-8)

అని గీతావచనం. సాధురక్షణకోసం, దుష్టశిక్షణ కోసం ఈ రెండింటిద్వారా ధర్మసంస్థాపన కోసం పరమాత్మ అవతరిస్తాడు. ఆ అవతార ప్రయోజనం నృసింహావతారంలో ప్రత్యక్షంగా స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. ప్రహ్లాదరక్షణ, హిరణ్యకశిపుశిక్షణ తద్వారా భాగవతధర్మసంస్థాపన ఇక్కడ ప్రధానలక్ష్యం. హిరణ్యకశిపుడు ప్రహ్లాదుని హింసించటానికి కారణం ప్రహ్లాదునిలోని భాగవతధర్మమే గదా! ప్రహ్లాదరక్షణ సముచితమే. కానీ శ్లోకంలో 'పురుహూతవైరి' అని ఇంద్రశత్రువులనే మాతంగవిదారణ వర్ణింపబడింది గదా! తనతో శత్రుత్వం లేదు. ఇంద్రునితో వైరం. మరి తన జోక్యమెందుకు? వాస్తవానికి హిరణ్యకశిపుడు తనతో శత్రుత్వం వహించినా, నిందించినా విష్ణువు అవతరించలేదు. ప్రహ్లాదుని హింసించినందుకే అవతరించవలసి వచ్చింది. అదే న్యాయం ఇంద్రవిషయంలో కూడా! ఇంద్ర-ఉపేంద్రులు ఒకే కర్తవ్యంలో భాగస్వాములు గదా!

ఆ అవతారవైభవమే మొదటి రెండో పాదాలలో అనిష్టనివర్తనరూపంలోనూ, చివరి రెండు పాదాలలో ఇష్టప్రాప్తిరూపంలోనూ వస్తువుగా ధ్వనిస్తుంది. ఇది అర్థశక్తిమూలవస్తుకృత వస్తుధ్వని. దేవతల బాధలలో పోగొట్టటంలో ఆ గోళ్ళు వజ్రసమానాలు. వారికి ఆనందాన్ని కల్గించి వాళ్ళ మనస్సులను ప్రసన్నం చేయటం ఇష్టప్రాప్తిరూపం.

అలంకారాలు :

కుంభ + ఉచ్చ + అద్రి = కుంభస్థలాలనే పెద్ద కొండలు అన్నచోట కుంభస్థలాలపై పర్వతత్వారోపణవలన రూపకాలంకారం.

దారిత + అరాతి పదాన్ని ఉపమేయంగానూ, దూరప్రధ్వస్తధ్వాంత పదాన్ని ఉపమానంగాను స్వీకరించి ఉపమేయంలో ఉపమానత్వారోపణరూపమైన రూపకాలంకారంగా దీనిని కూడా వ్యవహరించవచ్చు. కాకపోతే మధ్యలో విశేషణం చేరింది.

వజ్రాయిత - అన్నచోట ఉపమేయలుప్త, కంఠీరవాస్య - అన్నచోట ఉపమానలుప్త అని లుప్తోపమాభేదాలు కనిపిస్తాయి.

శ్లోకం నిండా వృత్త్యనుప్రాస విభిన్నాక్షరాలతో కనిపిస్తుంది. కానీ అది రసభంజకం కాకపోగా రసానుగుణమై ఆహ్లాదాన్ని కలిగిస్తోంది. వీరరౌద్రరసానుగుణమైన శైలి శ్లోకానికి వన్నె తెచ్చింది.

సు నఖరాః - **ప్రత్యేక** వజ్రాయితాః అన్న ప్రయోగంలో వ్యతిరేకాలంకారం ధ్వనిస్తుంది.

మాతఙ్గమాద్యత్...

మాతంగాలు (ఏనుగులు) విశేష్యం. మదించి వుండటం (మాద్యత్) విశేషణం. ఇక్కడ విశేషణం ఉత్తరపదంగా వుంది. మాద్యంతశ్చ తే మాతంగాః మాతంగమాద్యన్తః అని సమాసాన్ని సాధించాలి. సుబ్లోపంతో **మాతంగమాద్యత్** అనిరూపం.

అయితే మాతంగాన్ మాద్యద్ఘటాః అని కూడా చెప్పవచ్చు మాద్యత్ శబ్దాన్ని ఘటాపదానికి విశేషణం చేసి. అప్పుడు ఏనుగుల బృందం మదించిందని చెప్పాలి. ఒంటరిగా వుంటే మంచిగా వుండటం, గుంపులో పొగరు ప్రదర్శించటం ఏనుగులలో కూడా ఉందనవలసి వస్తుంది. ఇక్కడ శత్రు (కృత్) ప్రత్యయప్రయోగం కూడా మంచి వయస్సులోనున్న ఏనుగులని సూచిస్తూ రౌద్రరసానికి ఉద్దీపకమవుతుంది.

ప్రవితతమనసా...

ప్రవితతత్వం (విశాలత) ఆనందానికి సూచకం. అద్భుతరసఫలంగా హృదయం విస్తృత మవుతుంది. మనసా అని ఏకవచనాన్ని ప్రయోగించటం కూడా విశేషమే. దేవతాబృందాల మనస్సులన్నీ ఒక్కటై ప్రసన్నమయ్యాయి. రెండవ అభిప్రాయానికి గానీ, ఆలోచనకు గానీ తావులేకపోవటం విశేషం. సంకుచితత్వంలో భేదాలుంటాయి గానీ విస్తృతిలో భేదాలుండవు.

ప్రత్యేకవజ్రాయితాః :

వాస్తవంగా ఏకైకస్మిన్ ఏకైకస్మిన్ = ప్రత్యేకం అని విగ్రహవాక్యం. దేనికి దానికి విడిగా అని అర్థం. కానీ ప్రత్యేక పదాన్ని విశిష్టమనే అర్థంలో వాడటం అలవాటైంది. బాగా ప్రచారంలోకి కూడా వచ్చింది కాబట్టి ప్రత్యేక వజ్రాయితాః అంటే విశిష్టవజ్రాయిధాలు అని కానీ; ఏనుగుల కుంభస్థలాలను చీల్చటానికి ఒక్కొక్క గోరూ ఒక్కొక్క వజ్రాయుధమై అన్నింటినీ ఒకేసారి చీల్చిందని గానీ వ్యతిరేకాలంకారం గానీ ఉగ్రత్వం కానీ ధ్వనిస్తుంది. ఇవి అర్థశక్తిమూలధ్వనులు.

భక్తికి ప్రాధాన్యం :

ఇక్కడ సంలక్ష్యక్రమధ్వనులు (పైన వివరించినవి) రౌద్ర – అద్భుతరూపంలో అసంలక్ష్యక్రమధ్వనులు ఎన్ని ఉన్నా ఇక్కడ ప్రాధాన్యం భక్తికే. కాబట్టి భక్తికి రౌద్రాద్భుతాలు అంగభావాన్ని పొందాయి కాబట్టి శ్లోకంలో రసవదలంకారమున్నట్లు గ్రహించాలి. భక్తిని రసంగా అంగీకరించే పక్షంలో రసవదలంకారం, భక్తిని భావంగానే స్వీకరించేవారి పక్షంలో ప్రేయోలంకారం ఈ శ్లోకంలో వున్నట్టు. కవి మనోగతమైన నృసింహభక్తి శ్రీమంతమై వ్యక్తమయింది. కాబట్టి ఇది శుభప్రదం, సుఖప్రదం, సంపత్ప్రద మవుతుంది.

శ్లో॥ లక్ష్మీకాన్త! సమన్తతోऽపి కలయన్నైవేశితుస్తే సమం
పశ్యామ్యుత్తమవస్తు దూరతరతోऽపాస్తం రసో యోऽష్టమః ।
యద్రోషోత్కరదక్షనేత్రకుటిలప్రాన్తోత్థితాగ్నిస్ఫురత్–
ఖద్యోతోపమవిస్ఫులింగభసితా బ్రహ్మేశశక్రోత్కరాః ॥ 2

నఖస్తుతిలో రెండవశ్లోకమిది. లక్ష్మీకాంతవైభవాన్ని, శక్తిసామర్థ్యాలనూ ప్రస్తుతించే శ్లోకమిది.

ప్రతిపదార్థము :

లక్ష్మీకాన్త! = శ్రీహరీ! (లక్ష్మ్యాః కాంతః = లక్ష్మీకాంతః, లక్ష్మీః కాంతా యస్య సః = లక్ష్మీకాంతః – తత్పురుషం కానీ బహువ్రీహి కానీ చెప్పుకోవచ్చు. సమాసభేదాన్ని బట్టి కామనకర్మలో కర్తృభేదమేర్పడుతుంది), యః = ఎవడయితే, అష్టమః = ఎనిమిదవ, రసః = రసమో;

బ్రహ్మే.... త్కరాః :

బ్రహ్మ + ఈశ – శక్ర + ఉత్కరాః = బ్రహ్మదేవుడు, ఈశ్వరుడు, దేవేంద్రుడు మొదలయిన దేవతాసమూహాలు;

యద్రోషో.... భసితాః :

యత్ = ఎవనియొక్క, రోష = క్రోధంయొక్క, ఉత్కర = రాశిచే (భావానికి రాశిత్వ మంటే ఆ భావనలోని సాంద్రతను సూచిస్తుంది); దక్ష = సమర్థమైన, నేత్ర = కంటియొక్క, కుటిల = వక్రమయిన, ప్రాంత = కొనయందు (కోపంతో ముడివడిన కడకంటి చూపు నుండి అని భావం); ఉత్థిత = పుట్టినట్లు, అగ్ని = అగ్నిలో, స్ఫురత్ = వెలుగుతున్న, ఖద్యోత + ఉపమః = మిణుగురుపురుగువంటి; విస్ఫులింగ = నిప్పుకణికచే; భసితాః = బూడిద చేయబడినవో (అటువంటి), ఈశితుః = పాలకుడవైన, తే = నీకు (నీతో); సమమ్ = సమానమైనవానిని; సమంతతః = అన్ని కోణాలనుండి, కలయన్ = వెదకినను, న పశ్యామి = చూడలేకున్నాను (కనుగొనలేకపోతున్నాను), ఉత్తమ = శ్రేష్ఠమయిన, వస్తు = పదార్థం (లోకంలో ఉత్తమంగా భావింపబడే పదార్థ సమూహం), దూరతరతః = మరీ దూరంగా, అప + అస్తమ్ = తొలగింపబడినది (నెట్టివేయబడినది), (లోకంలో అది ఉత్తమ వస్తువే. కానీ లక్ష్మీకాంతునితో పోల్చిచూసినపుడు అది తక్కువదే. అందుకే తమప్, తరప్ ప్రత్యయాలను (ఉత్తమ – దూరతర) దగ్గర దగ్గరగా ప్రయోగించాడు కవి.)

తాత్పర్యము : లక్ష్మీకాంతా! నీవు ఈశుడవు. నీతో సమానుడైన పాలకుని ఎంతగా వెదకినా చూడలేకపోతున్నాను. లోకంలో ఉత్తమవస్తువులుగా భావింపడేవన్నీ నీ ముందు దిగదుడుపే. అందుకే వాటిని దూరంగా పడవేస్తున్నాను. (దిగదుడిచిన వస్తువులను దూరంగా పడవేయటమనే అలవాటును ఇక్కడ గుర్తుతెచ్చుకోవాలి). బ్రహ్మ, ఈశ్వరుడు, ఇంద్రుడు మొదలయిన దేవతలందరూ నీ క్రోధాగ్నినుండి పుట్టిన మిణుగురుపురుగువంటి ఒక్క అగ్నికణంతో భస్మమై పోతున్నారు.

విశేషాలు : నారాయణుని కన్న మరేదీ గొప్పకాదు అన్నది విశిష్టాద్వైతంలోనూ, ద్వైతం (మాధ్వసంప్రదాయం)లోనూ విశదమైన విషయం.

“నారాయణీయంలోనూ, నారాయణసూక్తంలోనూ, మహాభారత తాత్పర్య నిర్ణయంలోనూ, అది కంఠోక్తిగా కనిపిస్తుంది.

మహాభారతతాత్పర్యనిర్ణయంలో శ్రీమధ్వాచార్యులు ఇలా ప్రకటించారు.

శ్లో॥ ఆలోడ్య సర్వశస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః ।
ఇదమేకం తు నిష్పన్నం ధ్యేయో నారాయణస్సదా ॥

శ్లో॥ సత్యం సత్యం పునస్సత్యముద్ధృత్య భుజముచ్యతే ।
వేదశాస్త్రపరం నాస్తి న దైవం కేశవాత్పరమ్ ॥ 2/71, 72.

నఖస్తుతిలోని 'సమంతతోఽపి కలయన్' అన్న పదాలకు వ్యాఖ్యానరూపాల వంటివి ఈ శ్లోకాలు. సర్వశాస్త్రాలను చూసి (చదివి) పదే పదే ఆలోచన చేసిన తర్వాత ఒకే నిశ్చయం పుట్టిందట, సదా ధ్యానింపవలసినవారు నారాయణుడే అని. వేదాశాస్త్రాలకన్న గొప్ప శాస్త్రం లేదనీ కేశవుని మించిన దైవం లేదనీ – ఈ సత్యాన్ని చేతులు పైకెత్తి మరీ చెప్తున్నాడట.

(అప్రస్తుతమయినా ఇక్కడొక విషయం చెప్పాలి. ఆలోక్య సర్వశాస్త్రాణి... ఈ శ్లోకం చాలా ప్రసిద్ధమైనది. ఎంతో వ్యాప్తి పొందింది. 13వ శతాబ్దానికి చెందిన వత్సరాజు రచించిన హాస్యచూడామణి ప్రహసనంలో దీనికి 'పేరడీ' (వ్యంగ్యానుకరణం) కనిపిస్తుంది చూడండి.

ఆలోక్య సర్వగాత్రాణి విచార్య చ పునః పునః ।
ఇదమేకం తు నిష్పన్నం ధ్యేయో నారీజనస్సదా ॥

'నారాయణ' పదాన్ని 'నారీజన' పదంగా మార్చి ఆ ప్రహసనంలో హాస్యాన్ని సాధించారు మూలకవిత ఎంతో ప్రచురమయితే తప్ప దానికి 'పేరడీ' రచన చేయరు కవులు)

నారాయణీయంలో కూడా నారాయణ భట్టతిరి పరబ్రహ్మకు బాహ్యరూప వైకుంఠవాసుడే అని నిక్కచ్చిగా వాగ్రుచ్చారు.

నిర్వ్యాపారోఽపి నిష్కారణమజ భజసే యత్క్రియామీక్షణాఖ్యాం
తేనైవోదేతి లీనా ప్రకృతిరసతికల్పాపి కల్పాదికాలే ।
తస్యాస్సంశుద్ధమంశం కమపి తమతిరోధాయకం సత్త్వరూపం
స త్వం ధృత్వా దధాసి స్వమహిమవిభవాకుంఠవైకుంఠరూపమ్ ॥

"పరమాత్మా! నీవు ఎట్టి కర్మలనూ ఆచరింపవలసిన పనిలేదు. ఐనను అయస్కాంత సన్నిధిలో ఇనుము ఆకర్షింపబడునట్లు నీ కృపాకటాక్షవీక్షణ ప్రభావమున నీయందు విలీనమై 'అసత్' స్వరూపమైన ప్రకృతి సృష్టి ప్రారంభ కాలమగు కల్పాదియందు వ్యక్తమగుచున్నది. ఆ మాయయొక్క ఆవరణరహితమై, పరిశుద్ధమైన అంశను 'సత్త్వము' అని అందురు. నీవు ప్రకృతికి అతీతుడవు. నీ మహిమాప్రభావముచే అకుంఠితమైన వైకుంఠరూపమున నీవు విలసిల్లుచున్నావు. భక్తులను అనుగ్రహించుటకై ప్రకృతివిభూతులద్వారా నిన్ను నీవు ప్రకటించు కొనుచున్నావు. (ఈవిధముగా పరబ్రహ్మమే సగుణాత్మకుడైన శ్రీమన్నారాయణుడని ఎఱుంగవలెను)" (అనువాదం శ్రీమాన్ ఎన్.నరసింహాచార్యులు)

యజుర్వేదంలోని నారాయణసూక్తం కూడా

యచ్చ కించిజ్జగత్సర్వం దృశ్యతే శ్రూయతేఽపి వా ।
అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థితః ॥

అని దృశ్యమాన శ్రూయమాణ విశ్వమతా నారాయణ స్వరూపమే అంటుంది. స్మార్తులు, అద్వైతులు కూడా 'ఆకాశాత్పతితం తోయం యథా గచ్ఛతి సాగరమ్ । సర్వదేవనమస్కారః కేశవం ప్రతిగచ్ఛతి" అని సర్వదేవ నమస్కారాలు కేశవునికే చెందుతాయని సంధ్యావందన ముగిస్తారు.

'రసో యోఽష్టమః' అన్న వాక్యం ఉపనిషత్ప్రతిపాదనను వ్యాఖ్యానిస్తోంది. ఛాందోగ్యోపనిషత్తు ఉద్గీథాన్ని (ఓం) వివరిస్తూ ఇలా అంటుంది –

ఏషాం భూతానాం పృథివీరసః పృథివ్యా ఆపో రస అపామోషధయో రస ఓషధీనాం పురుషో రసః । పురుషస్య వాగ్రసో వాచ ఋగ్రస ఋచస్సామ రసః, సామ్న ఉద్గీథో రసః స ఏష రసానాం రసతమః పరమః పరార్థ్యోఽష్టమో య ఉద్గీథః – 1.1.1

చరాచరాలకు భూమి ఆధారం. భూమికి నీరు ఆధారం. జలసారం ఓషధులు. ఓషధసారం పురుషుడు. పురుషునకు వాక్కు సారం. వాగ్రసం ఋక్కు. ఋక్కులలో సారం సామం. సామసారం ఉద్గీథం – కాబట్టి ఉద్గీథం పరమరసం. అదే ఓంకారం. ఓంకారమంటే సర్వస్వరూపం.

సర్వేవేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి ।
యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తేపదం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతత్ ॥
ఏతద్ధ్యేవాక్షరం బ్రహ్మ ఏతదేవాక్షరం పరమ్ ।
ఏతద్ధ్యేవాక్షరం జ్ఞాత్వా యో యదిచ్ఛతి తస్య తత్ ॥ కఠోపనిషత్తు 2–15,16

ఓంకారాన్నే పరస్వరూపంగా, బ్రహ్మస్వరూపంగా వేదనినాదంగా, తపఃఫలంగా బ్రహ్మచర్య గమ్యంగా వ్యాఖ్యానించింది కఠోపనిషత్తు. ప్రకృతిశ్లోకం **'యః అష్టమః రసః'** అని ఆ ఓంకారస్వరూపునిగా, సర్వస్వరూపునిగా నృసింహుని వ్యాఖ్యానిస్తోంది. అదే నఖస్తుతి, నఖరస్తుతికూడా.

లక్ష్మీకాంత! :

కమూకాంతౌ (కాంతిరిచ్ఛా) ధాతువు నుండి కాంతశబ్దం నిష్పన్నమవుతుంది. లక్ష్మియొక్క కామనాస్వరూపుడు నృహరి. పురుషత్వానికి కొంత స్త్రీత్వం కూడా కలిస్తేనే శోభ. నృసింహరూపం, దానివెనుక లక్ష్మీకామన కలిసి అవతార ప్రయోజనాన్ని సుసంపన్నం చేశాయి. సౌందర్యలహరిలో ఆదిశంకరులు, శ్రీగురురత్నకోశంలో పరాశరభట్టరు ఆ అంశాన్నే ప్రస్తుతిస్తారు.

శివశ్శక్త్యాయుక్తో యది భవతి శక్తః ప్రభవితుం
నచేదేవం దేవో న ఖలు కుశలః స్పందితుమపి ।
అతస్త్వామారాధ్యాం హరిహరవిరించ్యాదిభిరపి
ప్రణంతుం స్తోతుం వా కథమకృతపుణ్యః ప్రభవతి ॥ సౌందర్యలహరి-1

శ్రియై సమస్తచిదచిద్విధానవ్యసనం హరేః ।
అంగికారాభిరాలోకైః సార్థయంత్యై కృతోఽంజలిః ॥ శ్రీగుణరత్నకోశం - 1

శక్తి లేకపోతే శివుడు కనీసం కదలలేడు. లక్ష్మీకటాక్షాంగీకారం లేకపోతే లోకవిధానమనే హరివ్యసనం సఫలంకాదు. ఎంత ముచ్చటయిన ఆలోచనలు. అందుకే లక్ష్మీకాంత అని సాభిప్రాయంగా నరహరిని సంబోధించటం. బ్రహ్మాదులను కూడా దహించగల ఆ ఉగ్రత పరమాత్మకు కలగటానికి కారణం శక్తియే. ఋగ్వేదంలోని దశమ మండలంలోని 125వ సూక్తం (ఆంభృణీసూక్తం)

అహం సోమమాహనసం బిభర్మ్యహం త్వష్టారముత పూషణం భగమ్ ।
అహం దధామి ద్రవిణం హవిష్మతే సుప్రావ్యే యజమానాయ సున్వతే ॥

అహమేవ స్వయమిదం వదామి జుష్టం దేవేభిరుత మానుషేభిః ।
యం కామయే తం తముగ్రం కృణోమి తం బ్రహ్మాణం తమృషిం తం సుమేధామ్ ॥
ఋగ్వేదం 10-125-2,5

ఆమె అనుగ్రహ - ఆగ్రహాల ఫలాన్ని స్పష్టంగా చెప్తోంది.

అగ్నికణం (ఖద్యోతోపమవిస్ఫులింగం) చేతనే బ్రహ్మాదులు కూడా బూడిద అవుతున్నారంటే ఇక పూర్తి నిప్పు ఎంత శక్తివంతమో అని ధ్వనిస్తుంది. ఇది అర్థాపత్త్యలంకార ధ్వని.

నృసింహలాభం చేత ఉత్తమవస్తువులను నెట్టివేయటమంటే వర్ణ్యోపమేయలాభం వలన అన్యవస్తు నిరాకరణ రూపమైన ప్రతీపాలంకారమిక్కడ.

రౌద్రాద్భుతరసాలు భగవద్భక్తికి అంగాలుగా మారుతున్నాయి కాబట్టి రసవదలంకారం. భక్తిప్రధానం అది రసమైనా, భావమైనా. భగవద్రతిని సంచారిభావంగా భావించారు కొందరు ఆలంకారికులు, రసంగానే నిర్ణయించారు మరికొందరు.

రెండు శ్లోకాలలోని ఈ నఖస్తుతిలాగా, లికుచతిలకసూను విరచితమైన నృసింహస్తుతి (23 శ్లోకాలు), భవిష్యోత్తరపురాణంలోని శనైశ్చరకృత నరసింహస్తుతి (12 శ్లోకాలు) కూడా ప్రచురమయినవే.

ఛందస్సు - ఈ శ్లోకం కేవలం శార్దూలవిక్రీడితమే.

శ్రీః

శ్రీమతి రావి కృష్ణకుమారి, మోహనరావు గార్లచే ముద్రిపంబడినది.